INTERFAOL TA’LIM TEXNOLOGIYALARI

Reja:

1. Interfaol ta’lim texnologiyalarining didaktik mohiyati.
2. Interfaol ta’lim metodlari va ulardan foydalanish tartibi.
3. Ta’limning interfaol metodlari orqali talablar faolligini oshirish

Tayanch tushunchalar: interfaol, interfaollik, interfaol ta’lim interfaol ta’limga xos belgilar, interfaol ta’lim tamoyillari, interfaol ta’lim texnologiyalari (TT), interfaol metodlar, strategiya, grafik organayzer.

Interfaol ta’lim texnologiyalarining didaktik mohiyati. Ta’limda interfaol metodlardan foydalanish jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish muammolari Respublika hukumati hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan jamiyat ijtimoiy taraqqiyotini ta’minlashda muhim subyektlar sanaluvchi barkamol shaxs va malakali mutaxassislarni tayyorlash masalasiga jiddiy e’tibor berilmokda. Bozor munosabatlari sharoitida jahon standartlari talablariga to‘la javob bera oladigan malakali mutaxassisni tayyorlashning g‘oyaviy va huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasini ”Ta’lim to‘g‘risida qonun”i va ”Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” mazmunida o‘z ifodasini topdi. So‘nggi yillarda mazkur masalaning ijobiy yechimini topishga xizmat kiluvchi dasturiy va meyoriy hujjatlarning qabul qilinishi va amaliyotga tatbiq etilishi ham xalk xo‘jaligining malakali kadrlarga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 13 maydagi 203-sonli Qaroriga binoan Xalq ta’limi vazirligi qoshida “ talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish joriy etildi. Bu qarorga binoan Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar hamda foydalanish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis Markazi” tashkil etildi. Toshkent shaxrida talabalarni Ta’limda interfaol metodlardan foydalanish va psixologik-pedagogik tashxis Markazining 14 ta hududiy va 212 ta shahar filiallari tashkil etildi. Ularning faoliyatini yo‘lga qo‘yishga 835 nafar mutaxassis jalb etildi. Shu bilan birga

respublika oliy o‘quv yurtida 9661 nafar psixolog faoliyat olib bormoqda. Markaz faoliyati mohiyatini yorituvchi bir qator meyoriy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, “ talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish to‘g‘risida”, “ Talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish yo‘llari to‘g‘risida” hamda “talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish va psixologik-pedagogik hududiy tashxis Markazi to‘g‘risida”gi namunaviy Nizom, “talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis Markazining Ustavi”, shuningdek. “ talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis Markazining Ilmiy Kengashi to‘g‘risida”gi Nizomlar shular jumlasidandir.

Ta’limda interfaol metodlardan foydalanish jarayonida qo‘yidagi tamoyillarning ustuvor o‘rin tutishi alohida ta’kidlab o‘tilgan:

- ta’limda interfaol metodlardan foydalanish hizmatlarining tizimli-majmuaviy xarakterdaligi;
- iqtisodiy rivojlanish va mexnat bozorini o‘rganish va istiqbolni belgilash orqali jamiyat va shaxs qiziqishlarini muvofiqlashuvi;
- shaxsni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish va psixologik-pedagogik tashxis qilish shakli, uslublari va vositalarining ilmiy asoslanganligi;
- O‘zbekiston va (lozim bo‘lganda) boshqa davlat fuqarolarining o‘qish, ish joyi, yoshi, jinsi, millati va diniy dunyoqarashidan qat’iy nazar teng huquqliligi;
- mutaxassislikka kirish yoki almashtirish, ta’lim turi va ishga joylashish imkoniyatlariga nisbatan kasbiy va boshqa axborotlarning tushunarliligi;
- ta’limda interfaol metodlardan foydalanish hizmatlarini ko‘rsatishning majburiyligi va bepulligi, aholining boshqa guruxlariga davlat darajasida kafolatlangan kasbiy tashxis va maslahat berishning ixtiyoriyligi;
- kasbiy tanlov, tashxis va maslahat xulosalarining obyektivligi, maxfiyligi va tavsiyaviy harakterda ekanligi. Ta’kidlab o‘tilganidek, malakali mutaxassisning shakllanishida uzluksiz ta’lim tizimining muhim bosqichi bo‘lgan umumiy o‘rta ta’lim alohida axamiyatga ega bo‘lib, yoshlarga o‘quv va maxsus fanlar doirasida ishlab chiqarish sohalari, ularning o‘ziga xos xususiyatlari, mehnat turlari, kasbiy

faoliyat borasidagi ma’lumotlar beriladi. Natijada talabalarda muayyan turdagi faoliyat yunalishiga qiziqish va hayotiy ehtiyoj yuzaga keltiriladi.

Oliy o‘quv yurti talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish borasidagi pedagogik faoliyat texnologiyasini yaratish eng avvalo mutaxassislik yoki unga turdosh bo‘lgan yunalishlarda olib borilgan tadqiqot ishlarining mazmuni bilan tanishish, ularda ilgari surilgan g‘oyalarni umumlashtirish, tahlil etish asosida ish ko‘rishni taqozo etadi. Shu bois tadqiqotchilik faoliyatining dastlabki bosqichida ishni muayyan ta’lim muassasalarining ta’lim oluvchilari o‘rtasida kasb-hunar ma’rifatini yo‘lga qo‘yish, ularda ma’lum kasbiy kunikma va malakalarni shakllantirish masalalarini yorituvchi manbalar bilan tanishishdan boshladik.

Ta’limda interfaol metodlardan foydalanish texnologiyasi muammosi bo‘yicha samarali ilmiy tadqiqot ishlari P.T.Mag‘zumov, U.N.Nishonaliyev, A.Vorobyov, B.Mirzaxmedov, E.Choriyev, K.Davlatov, U.Tolipov, J.G.Yo‘ldoshev, N.Sayidaxmedov R.X.Jo‘rayev va boshqalar tomonidan olib borilgan .

Zamonaviy sharoitda ta’lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo‘li – bu mashg‘ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish deb hisoblanmoqda. Xo‘sh, interfaol metodlarning o‘zi nima? Ular qanday didaktik imkoniyatlarga ega? Ta’lim jarayonida interfaol metodlarning o‘rinli, maqsadga muvofiq qo‘llanilishi qanday samaralarni kafolatlaydi? Quyidagi ana shu kabi savollarga qisqacha javob topiladi.

“Interfaol” tushunchasi ingliz tilida “interact”(rus tilida “interaktiv”) tarzida ifodalanib, lug‘aviy nuqtai nazardan “inter” – o‘zaro, “act” – harakat qilmoq kabi ma’nolarni anglatadi.

Interfaol ta’lim – talabalarning bilim, ko‘nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lidagi o‘zaro harakatini tashkil etishga asoslanuvchi ta’lim.

Interfaollik talabalarning bilim, ko‘nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklari. Mantiqiy nuqtai nazardan interfaollik, eng avvalo,

ijtimoiy subyektlarning suhbat (dialog), o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatni olib borishlarini ifodalaydi.

Mantiqiy nuqtai nazardan interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy subyektlarning suhbat (dialog), o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatning olib borishlarini ifodalaydi.

Ta’lim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi biladiki, an’anaviy ta’lim ham suhbat (dialog)ga asoslangan va bu suhbat quyidagi o‘zaro munosabat shakllarida tashkil etiladi:

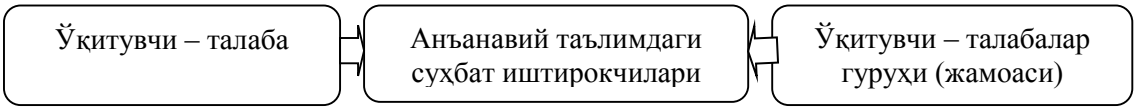

Анъанавий таълимда ташкил этиладиган суҳбат

Interfaol ta’lim metodlari va ulardan foydalanish tartibi. Interfaol TT ta’lim jarayonining asosiy ishtirokchilari – o‘qituvchi, talaba va talabalar guruhi o‘rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg‘in bahs-munozalar, o‘zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o‘quv materiallarini o‘zlashtirishda talabalarning o‘zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, “o‘qituvchi – talaba – talabalar guruhi”ning o‘zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo‘llab-quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo‘lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi.

Interfaol TTni qo‘llashda suhbat quyidagi shaxslar o‘rtasida tashkil etiladi:

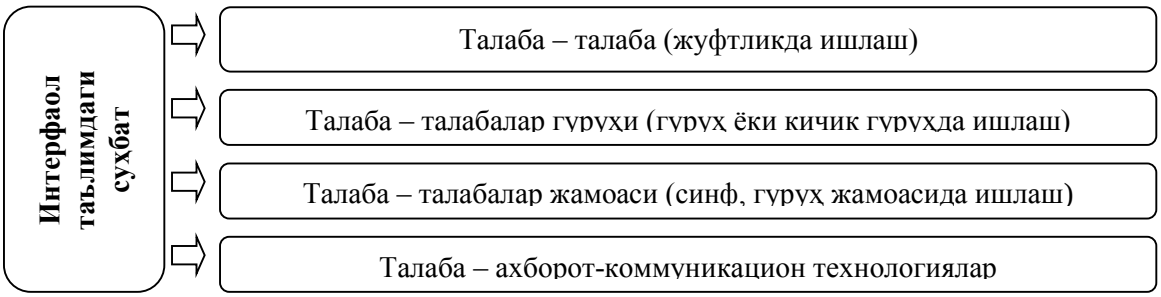

Интерфаол ТТни қўллашда ташкил этиладиган суҳбат (диалог)

Interfaol TT mohiyatiga ko‘ra suhbatning “talaba – axborot-kommunikatsion texnologiyalar” shaklida tashkil etilishi talabalar tomonidan mustaqil ravishda yoki o‘qituvchi rahbarligida axborot texnologiyalari yordamida bilim, ko‘nikma, malakalarning o‘zlashtirilishini anglatadi.

O‘quv jarayonining interfaol TTga asoslanishi bir qarashda nihoyatda oddiy, sodda, hatto “bolalar o‘yini” kabi taassurot uyg‘otadi. Biroq, bunda o‘qituvchining ma’lum darajada quyidagi omillarga ega bo‘lishi talab qilinadi:

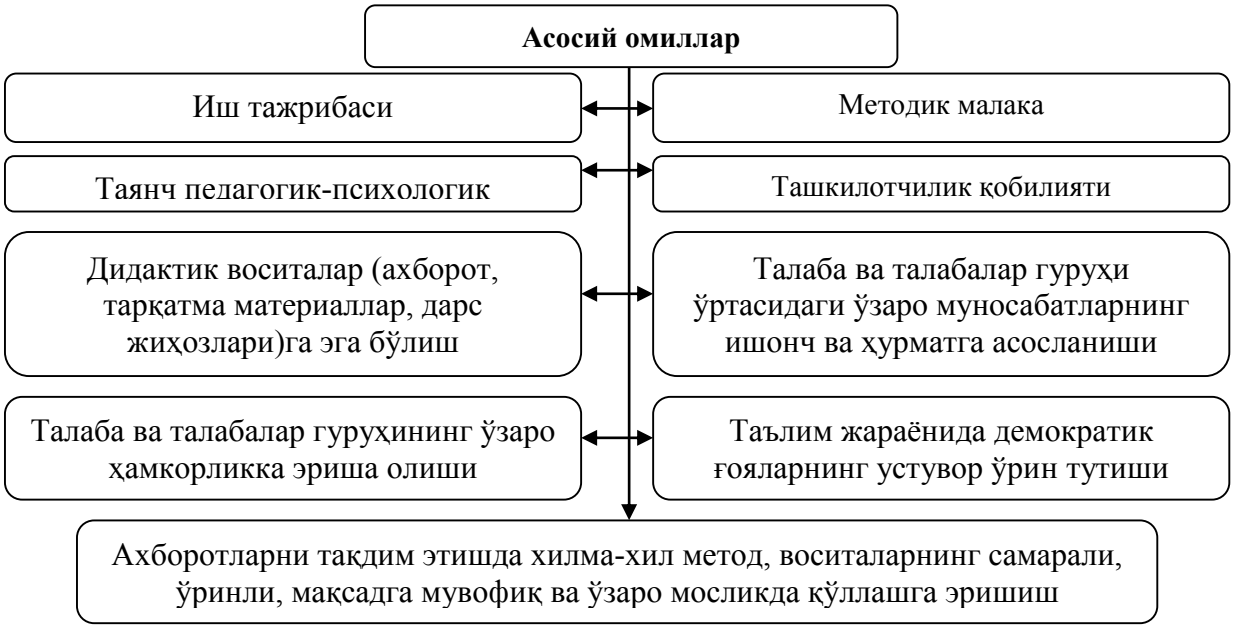

Shu bilan birga interfaol TTni qo‘llash samaradorligi quyidagi ikkilamchi omillarga ham bog‘liq:

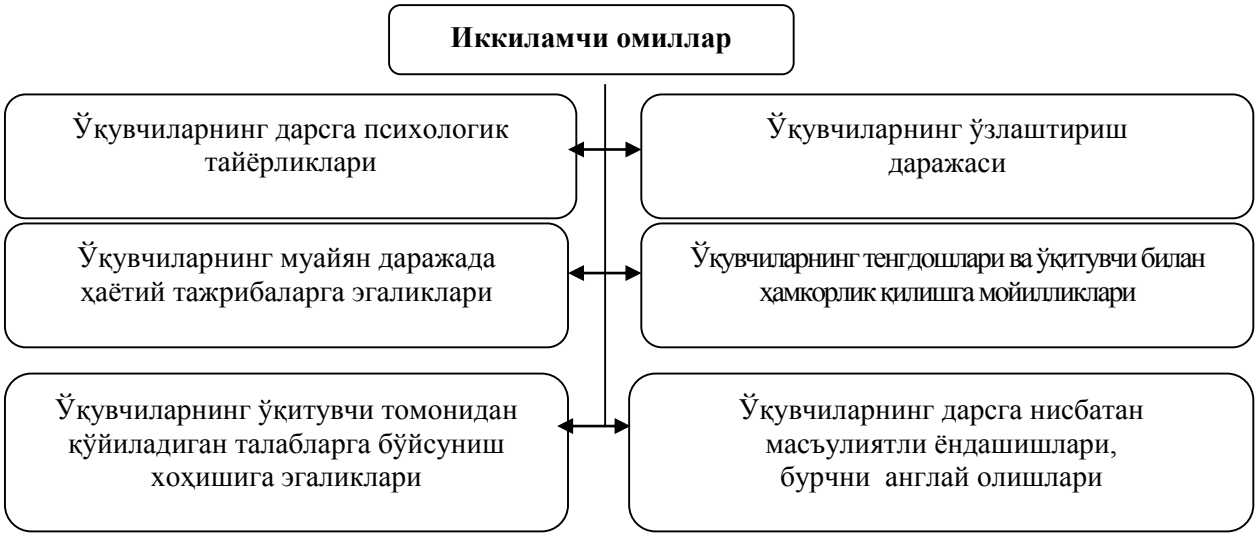

O‘qituvchi ta’lim jarayonida interfaol TT yordamida talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o‘z-o‘zini nazorat, o‘z-o‘zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil, ijodiy, tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, o‘z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqa olish kabi sifatlarni shakllantirishga muvaffaq bo‘ladi. Eng muhimi, interfaol TTni qo‘llash orqali o‘qituvchi talabalarning aniq ta’limiy maqsadga erishish yo‘lida o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarini tashkil etish, yo‘naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo‘lga kiritadi.

Odatda interfaol TTga asoslangan ta’limiy harakatlar quyidagi shakllarda tashkil etiladi:individual; juftlik; guruh; jamoa bilan ishlash

Interfaol TT xususiyatlari:

- talabalarda bilimlarni o‘zlashtirishga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otadi;
- ta’lim jarayonining har bir ishtirokchisini rag‘batlantiradi;
- har bir talabaning ruhiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi;
- o‘quv materialining samarali o‘zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratadi;
- talabalarga ko‘p tomonlama ta’sir ko‘rsatadi;
- talabalarda o‘rganilayotgan mavzular bo‘yicha fikr hamda munosabatni uyg‘otadi;
- talabalarda hayotiy zarur ko‘nikma, malakalarni shakllantiradi;
- talabalarning xulq-atvorini ijobiy tomonga o‘zgartirilishini ta’minlaydi

Eng ommaviy interfaol TT quyidagilar sanaladi:

1. Interfaol metodlar: “Keys-stadi” (yoki “O‘quv keyslari”), “Blits-so‘rov”, “Modellashtirish”, “Ijodiy ish”, “Munosabat”, “Reja”, “Suhbat” va b.

2. Strategiyalar: “Aqliy hujum”, “Bumerang”, “Galereya”, “Zig-zag”, “Zinama-zina”, “Muzyorar”, “Rotatsiya”, “T-jadval”, “Yumaloqlangan qor” va h.k.

3. Grafik organayzerlar: “Baliq skeleti”, “BBB”, “Konseptual jadval”, “Venn diagrammasi”, “Insert”, “Klaster”, “Nima uchun?”, “Qanday?” va b.

Bizning nazarimizda, talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish - bu ularga jamiyatda mavjud bo‘lgan kasb va hunarlar, ularning mohiyati, yunalishlari,

ijtimoiy ahamiyati, mutaxassisning kasbiy tayyorgarligiga qo‘yiluvchi talablar, shuningdek, ma’lum kasb-hunar
yunalishida mutaxassislik ma’lumotini berish borasida faoliyat olib borayotgan o‘quv muassasalari borasidagi nazariy bilimlarni berish hamda talabalar muayyan kasbiy faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga yunaltirilgan pedagogik faoliyat jarayonidir.

Ta’limning interfaol metodlari orqali talablar faolligini oshirish. Interfaol metodlarni ta’lim jarayoniga tadbiq etishning asosiy shartlari: ta’lim jarayonini aniq belgilangan maqsadga yo‘naltirish, o‘qituvchi va talaba o‘rtasida o‘zaro muntazam aloqani o‘rnatish, o‘qitishni pedagogik texnologiyalarning falsafiy asosi sifatida e’tirof etilgan talabaning hatti-harakatlari hamda ularning mazmuniga tayangan holda tashkil etish kabilar sanaladi.

Shuni ta’kidlaymizki, talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish oliy ta’lim jarayonida amalga oshiriluvchi asosiy pedagogik vazifalardan biri sanaladi va aniq maqsad asosida tashkil etiladi. Mazkur jarayonni tashkil etishdan ko‘zlangan maqsad – talabalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularga jamiyatda mavjud bo‘lgan kasb va hunarlar asoslari to‘g‘risida nazariy ma’lumotlar berish, shuningdek, ularda ma’lum kasb-hunar faoliyatini amalga oshirish borasidagi dastlabki ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat bo‘lib, quyidagi vazifalarni amalga oshirish taqozo etiladi:

- Oliy o‘quv yurti talabalarini ta’limda interfaol metodlardan foydalanish tizimini takomillashtirish va ana shu maqsadga xizmat qiluvchi texnologiyani ishlab chiqish.
- Talabalarda muayyan kasbiy faoliyatni tashkil etish hayotiy zaruriyat va ijtimoiy ehtiyoj ekanligi borasidagi tushunchani qaror toptirish.
- Talabalarga mavjud mutaxassisliklar va ularning o‘ziga xos jihatlari borasida to‘la ma’lumotlarni berish.
- Talabalarda ma’lum mutaxassislik sohalarida kasbiy faoliyat olib borishga nisbatan qiziqish va ichki rag‘batni yuzaga keltirish.
- Ularda tanlagan mutaxassislik yunalishlari borasida dastlabki nazariy bilim, shuningdek, kasbiy faoliyatni tashkil etish borasidagi amaliy

ko‘nikma hamda malakalarni hosil qilishga erishish.

- Talabalarda kasbiy faoliyatni tashkil etish yuzasidan hayotiy maqsadni qaror toptirish va bu yo‘lda izchil harakatni tashkil etish ko‘nikmasini shakllantirish.
- Talabalar tomonidan o‘zlari tanlagan kasbiy faoliyatga ma’naviy ehtiyoj sifatida yondashish tuyg‘usini tarbiyalash.

Interfaol metodlarning asosiy mezonlari – talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini boshqarish, o‘quv jarayonini oldindan loyihalash, rejalashtirish, ta’lim jarayonida invariant testlardan foydalanish kabilardan iborat. Ana shu ma’nolar asosida taniqli olimlar va metodistlar tomonidan bir necha yo‘nalishlar aniqlangan va ular quyidagilardir:

1. Talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini boshqarish ta’lim jarayonining ajralmas, eng muhim qismidir. Pedagogik texnologiyaga oid ilmiy tadkikotlarda ta’lim jarayoniga nisbatan texnologik yondashuvning nazariy asoslaridan biri sifatida “boshqarish algoritmi” tushunchasi ham tilga olinadi. Boshqarish algoritmi – talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini tashkil etish, uni kuzatish, nazorat qilish, uning mazmunini korreksiyalash (tahrir etish)dan iborat tizimni ifodalovchi tushuncha sanaladi.

2. Pedagogik texnologiyaning samaradorligini ta’minlashning ustuvor yunalishlaridan biri o‘quv jarayonini rejalashtirish va dars sifatini baholashdan iborat bo‘lib, u o‘quv predmetlarining o‘zaro aloqadorligi, ta’lim jarayonining uzviyligi hamda uzluksizligini ta’minlashga xizmat qilishi lozim.

Demak, respublikamiz OTM larida pedagogik texnologiyalar metodlari, jumladan, interfaol metodlardan foydalanishning bugungi ahvoli talab darajasida bo‘lmasada, bu sohada ma’lum siljishlar mavjud.

Ta’limda interfaol metodlardan foydalanish borasida olib borilgan tadqiqot natijalarining ko‘rsatishicha, mazkur jarayonning, texnologiyasini ishlab chiqish, xususiyatlari kabi masalalarning ijobiy yechimini topishga imkon berdi.

Jahon miqyosida ta’lim hamda ishlab chiqarish sohalari o‘rtasida yuzaga kelayotgan integratsiya hamda O‘zbekiston Respublikasida bozor ishlab

chiqarishiga asoslangan munosabatlarning qaror topishi jarayonida yuzaga kelayotgan keskin raqobat va ana shu raqobatga bardoshli malakali kadrlarni tayyorlash ehtiyoji o‘z-o‘zidan ularni tayyorlash jarayoniga nisbatan yuqori talablarni qo‘ymokda. Malakali kadrlarni tayyorlash jarayonining muhim bosqichi sifatida oliy o‘quv yurti talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega.

Talabalar ta’limda interfaol metodlardan foydalanish jarayonining texnologiyasini yaratish, ushbu texnologiya asosida pedagogik faoliyatni olib borish ko‘zlangan maqsadning ijobiy yechimini topishga yordam berdi.

Talabalarni ta’limda interfaol metodlardan foydalanish borasida olib borilayotgan pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish maqsadida mutaxassisliklar bo‘yicha nazariy va amaliy ma’lumotlarni chuqur egallashda muhim ahamiyat kasb etuvchi aqliy, axloqiy va irodaviy sifatlar tavsiflandi.

Talabalarining shaxsiy imkoniyatlarini inobatga olgan holda ularni mutaxassislikka yo‘naltirishning samarali shakl, metod va vositalardan foydalanish va mazkur jarayonning texnologiyasini yaratish muammoning ijobiy yechimini topishni kafolatlaydi.

Shunday qilib, interfaol ta’lim texnologiyalari ta’lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o‘qituvchi, talaba, talabalar guruhi, shuningdek, jamoa o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirish, g‘oyaviy va ruhiy birlikka erishish, yagona maqsad sari intilish, har bir ta’lim oluvchi (o‘quvchi, talaba)ning ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, shaxs sifatida namoyon bo‘lishi uchun zarur shart-sharoit hamda muhitni yaratishda katta imkoniyatlarga ega. Interfaol ta’limning eng muhim tarkibiy elementi bo‘lgan interfaol metodlar o‘z mohiyatiga ko‘ra ta’lim maqsadlarni amalga oshirishda ma’lum darajada samaradorlikka erishishni ta’minlaydi. Eng muhimi o‘qituvchilar interfaol metodlarni tanlashda o‘rganilayotgan mavzu, muammo yoki hal qilinishi lozim bo‘lgan masalaga e’tibor qaratishlari lozim. Qolaversa, interfaol metodlarni qo‘llashda talabalarning yosh, psixologik xususiyatlari, dunyoqarash darajasi, hayotiy tajribalari inobatga olinsa,

dars samaradorligi yanada oshadi. Bu esa o‘qituvchilardan kasbiy mahorat, malaka, bilimdonlik, sezgirlik va intuitsiyaga ega bo‘lishni taqozo etadi.

Nazorat uchun savollar:

1. “Interfaol”, “interfaol ta’lim” va “interfaollik” qanday ma’noni anglatadi?
2. Interfaol ta’lim texnologiyalari o‘zida qanday belgilarni ifoda etadi?
3. Interfaol metodlar qanday amaliy ahamiyatga ega?
4. Shaxsan Siz pedagogik faoliyatingizda qanday interfaol metodlardan foydalanasiz?